

Bogdan Gubal

Wydział Wzornictwa i Teorii Sztuki
Przykarpackiego Uniwersytetu Narodowego im. Wasyla Stefanyka

Nadija Babij

Wydział Projektowania i Teorii Sztuki
Przykarpackiego Uniwersytetu Narodowego im. Wasyla Stefanyka

Drzwi i bramy Stanisławowa z XIX i początku XX wieku. Stan zachowania i proces restaurowania zabytków na początku XXI wieku

Słowa kluczowe

bramy, Stanisławów, badania naukowe, konserwacja, rekonstrukcja

Streszczenie

Obszar dawnej Rusi znajdujący się najpierw w granicach I Rzeczypospolitej, a następnie monarchii Habsburgów, leżąc na pograniczu kultur wschodu i zachodu, zawsze czerpał po części z każdej z nich. Wpływy zachodnioeuropejskie nasiliły się w XVII w., a mieszając się, zaowocowały w perspektywie czasu niezwykle ciekawą mozaiką architektoniczną, na którą dodatkowo wpływ miała także specyfika budownictwa regionalnego. Stanisławów, wraz z innymi miastami w regionie, przejął paneuropejską stylistykę architektoniczną połączoną z etnicznymi tradycjami budowlanymi. Zmiany stylistyczne nie zawsze powstały w wyraźnej kolejności, ale ewoluowały poprzez stopniowe zastępowanie starych technik nowymi. Bramy miejskie zawsze były przedmiotem zwiększonej uwagi mieszkańców miasta. Oprócz zadań obronnych pełniły także funkcję reprezentacyjną. Z tego powodu zdobiły je kute żelazne i drewniane konstrukcje. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie stanu zachowania bram, drzwi, portali monumentalnych budowli z XIX i początku XX wieku jako ważnych elementów kompozycji budynku, na które architekci i mistrzowie budownictwa zawsze zwracali szczególną uwagę.

Problem badawczy i jego znaczenie

W architekturze Ukrainy detale architektoniczne, w szczególności ram okiennych, portali drzwiowych, do tej pory właściwie nie były badane. Ich specyfika stylistyczna, struktura i techniki wykonania nie są zdefiniowane. Niestety, liczba tych obiektów cały czas zmniejsza się, ustępując miejsca elementom plastycznym. Niezbędne jest natychmiastowe zbadanie, skatologowanie i odrestaurowanie tych ważnych elementów architektonicznych. Wymaga to rzecz jasna wiele wysiłku, ponieważ poprzez dekorację architektoniczną przejawia się styl okresu historycznego, który wyraża ciągłość tradycji, modne preferencje, specyfikę zasobów technologicznych i materiałowych.

Stan badań

Autorzy niniejszego artykułu w 2017 roku opublikowali monografię pt. *Drzwi i bramy Stanisławowa*¹, w której zaprezentowano dokumentację historyczną dotyczącą omawianego zagadnienia, jak również wykaz bibliograficzny dotychczas opublikowanych materiałów, poruszających częściowo zagadnienie. Warto dodać, że na skutek zainteresowania sprawą lokalnych artystów i przedstawicieli władz miejskich udało się doprowadzić nie tylko do zahamowania procesu niszczenia tego rodzaju dóbr kultury, ale także do zainicjowania prac renowacyjnych.

Prezentacja głównego materiału

Architektura Stanisławowa od połowy XVIII do połowy XX wieku jest dość dobrze opisana w pracach historycznych i artystycznych autorstwa ekspertów pochodzących z wielu krajów. Analiza całości niniejszych opracowań ma jednak różny zakres, charakter i stopień wnikliwości badań. Z tego względu można podzielić je na pewne grupy.

---

¹ Б. Губаль, Бабій Н., *Двері і брами Станіславова...*

Pierwsza z nich zawiera informacje o wydarzeniach z życia miasta, zwłaszcza o jego założeniu i organizacji parafii, budowie obiektów religijnych, publicznych i mieszkalnych. W kolejnej grupie znajdują się informacje na temat ogólnych i indywidualnych zagadnień historii architektury i sztuki Galicji w interesującym nas okresie.

Początek badań dotyczących środowiska artystycznego Iwanofrankowska sięga XIX wieku, ale wówczas nie wykraczały one poza wprowadzenie do literatury poszczególnych zagadnień i zabytków. Opisując je, autorzy polegali bardziej na ich wizualnej i emocjonalnej percepcji niż na złożonej analizie. Zwrócili na to uwagę m.in. polski kronikarz, historyk, ks. Sadok Barącz² i polsko-litewski etnograf, profesor gimnazjum stanisławskiego Alojzy Szarlowski³. Publikacje te, choć mają charakter raczej badań społeczno-historycznych i skupiają się w istotnej mierze na zagadnieniach gospodarczych i ekonomicznych, są cenne, ponieważ powstały w oparciu o źródła, które w dużej mierze zostały utracone. Przeważająca większość późniejszych badaczy powoływała się na nie jedynie w ograniczonym stopniu.

Jednym z pierwszych opracowań poświęconych badaniom detali architektonicznych obiektów pozostających na ziemiach ukraińskich była praca D. Jabłońskiego (1953)⁴. Niedawno znaleziono źródła archiwalne, które stanowią dowód, że temat badań tego naukowca początkowo obejmował terytorium obwodu iwanofrankowskiego⁵. Poza tym w latach 90. XX wieku V. Timofiyenko (1994)⁶, a poza Ukrainą w latach 50. XX wieku – A. Ignatieva⁷ i S. Rosenblum⁸ badali bramy i ogrodzenia podczas budowy południowych miast Ukrainy. Metal pod względem artystycznym, w szczególności ogrodzenia, zbadał J. Zilgwills

---

² С. Баронч, *Пам'ятки міста Станіславава...*

³ А. Шарловський, *Станіславів і Станіславівський повіт...*

⁴ Д.Н. Яблонский, *Порталы в украинской архитектуре...*

⁵ Н. Бабій, Д. Акварелі, *Яблонського...*

⁶ В.І. Тимофієнко, *Брами, огорожі й ворота...*

⁷ А.И. Игнатъева, *Металлические ограды...*

⁸ С.Г. Розенблюм, *Архитектурные металлические ограждения...*

(1989)⁹, opisujący typologię ogrodzenia zespołów pałacowo-parkowych Łotwy od drugiej połowy XIX wieku do początku XX wieku z ornamentem kratowym. V. Bazylewych opracowała zagadnienie bram Lwowa (2007)¹⁰.

W ostatnich dziesięcioleciach wielu specjalistów rozpoczęło indywidualne studia nad konkretnymi problemami architektury Stanisławowa (aspekty stylistyczne, charakter, historia budowy poszczególnych struktur, przekształcenia miejskie). Wyniki powyższych badań znalazły się w cieszącej się dużą popularnością serii publikacji pt. *Moje Miasto*. Inicjatywa grupy, a przede wszystkim wydawcy książek Wasyla Iwanochki, miała na celu przekazanie czytelnikom materiałów związanych ze Stanisławowem, zgromadzonych przez miejscowych historyków i publicystów. Zrealizowano wiele tłumaczeń literackich i naukowych, powstały kolekcje tematyczne. Ważne etapy procesów budowlanych w regionie tego okresu opisują miejscowi historycy i etnografowie: Wołodymyr Hrabowećkyj (1987)¹¹, Wołodymyr Polek (1994)¹², Mychajło Hołowatyj (2003; 2007)¹³, Zenon Fedunków¹⁴, Ivan Bondarev¹⁵. Ich prace opierają się na materiałach archiwalnych i badaniach XIX-wiecznych czasopism, dostarczając cennych informacji. Trudno jest także przecenić dzieło miejscowego historyka Michaiła Hołowatego, autora wieloletniego programu „Ulica”, zainicjowanego przez regionalną telewizję „Galycyzna”. Ogromne znaczenie mają również dzieła historyków sztuki i architektów Zenona Sokołowskiego (2009)¹⁶,

---

⁹ Я.Э. Зилгилвис, *Развитие архитектуры дворцово-усадебных ансамблей...*

¹⁰ В.В. Базилевич, *Художній метал у формуванні архітектури палаців...*

¹¹ В. Грабовецький, Гаврилів Б., Карась Г., *Івано-Франківськ в історії та культурі...*

¹² В. Polek, *Майданами і вулицями Івано-Франківська...*

¹³ М. Головатий, *Будівничі старого Станіслава...*; М. Головатий, *Етюди старого Станіслава...*

¹⁴ З. Федунків, *Герби Івано-Франківська (Станіслава)* ...

¹⁵ І. Бондарев, *Історія Станіславівської фортеці...*

¹⁶ З. Сокловський, *Слідами старих бастионів...*

Larysy Poliszczuk (2003)¹⁷ i Żanny Komar (2008)¹⁸. Warsztaty i sklepy kowalskie w Stanisławowie były badane przez Natalię Kaczkowską¹⁹, częściowo przez Natalię Chrabatyn (2013)²⁰, Rostislava Szmahalo (1998)²¹.

Warto również zwrócić uwagę na aktywne działania mieszkańców, które doprowadziły do niezwykle pozytywnych zmian w postrzeganiu historii miasta w ostatnich latach. Stały się one zwłaszcza widoczne na początku 2017 roku. 7 maja 2016 na ogrodzeniu pałacu Potockich została pokazana wystawa fotograficzna autorstwa Denysa Trofimova i Jurija Bakaja pt. „Miasto, którego nie ma”²². Jurij Bakaj zaprezentował wówczas pierwsze fotografie przedstawiające stan zachowywania starych okien, z których duża część, autentycznych okien z budynków znajdujących się w historycznej części miasta została zastąpiona plastikowymi.

Fragment wystawy fotograficznej „Miasto, którego nie ma”, zdjęcie
opubl.: <http://report.if.ua>

¹⁷ Л.К. Поліщук, *Становлення та розвиток модерну...*

¹⁸ Ж. Комар, *Trzecie miasto Galicji. Stanisławów i jego architektura...*

¹⁹ Н. Качковська, *Ковальські цехи та майстерні...*

²⁰ Н. Храбатин, *Ковалі старого міста...*

²¹ Р. Шмагалo, *Львівська школа архітектурного металу...*

²² <http://report.if.ua/lyudy/u-frankivsku-pokazaly-misto-yakogo-nema-foto/>

Równolegle rodziły się oddolne inicjatywy mające ratować zabytki dawnego Stanisławowa. Przykładowo podczas tzw. Europamjdanu (2014) tłum zaatakował Departament Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Iwano-Frankowsku przy ul. Sacharowa 15. Podczas szturmego spalona została brama wjazdowa na dziedziniec budynku. Jeden z organizatorów festiwalu nowoczesnego kowalstwa w Iwano-Frankowsku, przedsiębiorca Wiktor Vintonyak, postanowił ją uratować, zaprosił kowali i przeznaczył na to fundusze. Prace trwały kilka miesięcy, ponieważ nitowane części bramy, które zostały wykonane w 1911 roku, były silnie skrzywione pod wpływem ognia. Należało całkowicie zdemontować i wyrównać każdy element osobno. Ponownie wykonano kilka elementów z brązu, które stopiły się podczas pożaru²³.

Należy zauważyć inicjatywę grup „Stary Stanisławów”, „Ciepłe miasto”, a przede wszystkim „Frankowsk, który należy zachować”, której założycielką jest Marija Kozakevycz. Grupa jest wielofunkcyjna. Oprócz popularyzacji zajmuje się rekonstrukcją i restauracją. Prace renowacyjne wykonywane są przez profesjonalnych stolarzy, kowali, konserwatorów. Udział w finansowaniu prac mają mieszkańcy domu, wykorzystywane są także środki prywatne i publiczne. Ilość drzwi i kutych bram odnowionych dzięki działalności tej grupy przekroczyła już dwadzieścia. Jednocześnie pojawił się inny rodzaj inicjatywy, mającej na celu przywracanie dawnego wyglądu bram i drzwi, który wspierany jest przez fundusz „Nowy Iwano-Frankowsk”.

Jak wspomniano, zabytkowym bramom i drzwiom budynków Stanisławowa poświęcono monografię. Prace nad jej przygotowaniem rozpoczęły się w 2009 roku. Proces ten obejmował z jednej strony wykonywanie zdjęć i rysunków wymiarowych, z drugiej zaś opisywano i klasyfikowano poszczególne zabytki. W latach 2009–2016 społeczność miejska straciła 15% wspomnianych artefaktów. Proces zniszczeń niestety trwa nadal.

---

²³ <http://report.if.ua/gazeta/omega/legendy-stanyславova-koly-bramy-goryat/>

Brama budynku Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w obwodzie Iwano-Frankowskim, ul. Sacharowa 15, zniszczona przez pożar i po renowacji w 2014 r., Warsztaty Michaiła Klochko; zdjęcie opubl.: <http://report.if.ua/gazeta/omega/legendy-stanyslavova-koly-bramy-goryat/>

Miasto Iwano-Frankowsk (w latach 1662–1939 Stanisławów, do 1962 r. – Stanisław) – było ważne jako centrum kulturalne i administracyjne Galicji. Jego dynamiczny rozwój od dawna zapewniał oryginalność architektoniczną. Różnorodność form architektonicznych współczesnego środowiska miejskiego tworzą rozmaite tradycje: renesansowa idealnego miasta-twierdzy, barokowa z oryginalną strukturą planu miasta z pierwszą miejską dominantą, a także klasycyzm, historyczny, romantyczny, secesyjny, funkcjonalistyczno-konstruktywistyczny. Stanowią one cechy rozwoju centralnych dzielnic miejskich.

W latach 60. XX wieku otwarto masywne bramy, które z kolei otworzyły podwórza. Dębowe i metalowe ogrodzenia zostały wyrzucone i spalone, co zmieniło historyczny obraz miasta. Dzisiaj, w ten sam sposób, pomimo szczerzej chęci zachowania pamiątek przeszłości, nieuchronnie dokonuje się kolejnych zmian. Z elewacji, sztukaterii rustykalnych, profilowanych

gzysmsów znikają elementy podziału powierzchni ściany i dekoracji. Wzrost i odbudowa Iwano-Frankowska coraz bardziej aktualizują problem zachowania dziedzictwa przeszłości, umiejętności pogodzenia nowego i starego, co jest bardzo ważne dla osiągnięcia harmonii w wizerunku miasta, tworzonego w wyobraźni obywateli.

Wiele budynków powstało w poprzednim stuleciu, są one uznawane za zabytki o znaczeniu państwowym lub lokalnym, niektóre z nich stały się częścią historii architektury jako wybitne osiągnięcia architektoniczne.

Cechy kompozycyjne bram determinowane są przede wszystkim przez oznaczenie struktury. Najbardziej niezwykle i obecnie najlepiej prezentują się wejścia do miejskiej cytadeli i obiektów religijnych.

Zachowane bramy i drzwi Stanisławowa należą do różnych okresów czasowych i stylistycznych:

I. Druga połowa XVIII wieku (barokowy, barokowy z elementami klasycyzmu),

II. Koniec XVIII wieku – pierwsza połowa XIX wieku (klasycyzm),

III. Druga połowa XIX wieku (historyzm, neorenesans, neogotyck, orientalizm, neobarok, neobarok z cechami neoklasycyzmu, neoklasycyzm, eklektyzm),

IV. Początek XX wieku (secesja),

V. Lata 30. XX wieku (konstruktywizm).

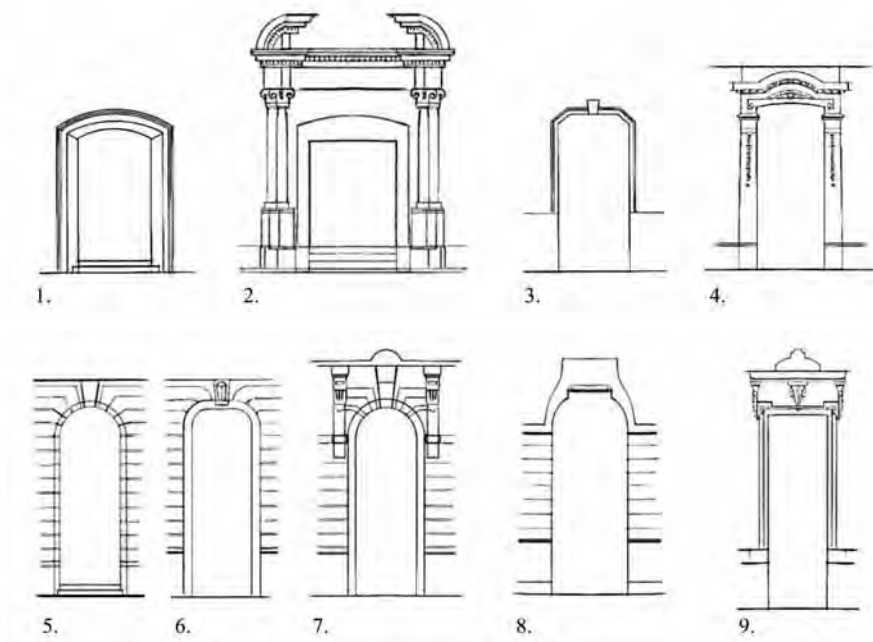
Portale otaczające bramy miasta urzekają różnorodnością rozwiązań, łączących rozwiązanie stare i nowe. Różnorodności form nie można oszacować bez skonsolidowanej tabeli (il. 3). Zachowane portale sakralnych budowli miasta ustępują bogactwu architektonicznego wyposażenia, dekoracji, czasem wielkości niektórych budynków publicznych z końca XIX wieku. Detale budynków zbudowanych z wykorzystaniem historycznych wpływów gotyckich, renesansowych, zwłaszcza barokowych, powstają na coraz większą skalę i są dobrze rozpoznawalne ze znacznej odległości. Portal tradycyjnie przeważa nad pozostałymi elementami elewacji, podporządkowując je sobie.

Wygląd portalu z reguły zależy od celu pomieszczenia, które prowadzi do wejścia. Obiekty o zbliżonym przeznaczeniu zostały otoczone przez takie same portale. Przykładowo portale wejściowe znajdujące się w centrum lub wychodzące na główną ulicę prezentowały się okazale, z kolei portale w miejscach mniej eksponowanych miały tylko ramę w postaci profilowanego panelu. Te same cechy można zauważyć w przypadku drzwi, które z reguły były zgodne z ogólnym stylem budynku (porównaj ilustracja 3, obiekty 2–5).

W górnej części portalu stosowano rozwiązania tak różnorodne, jak to tylko było możliwe. Czasami, jeśli dotyczyło to wejścia do pomieszczeń dodatkowych, portal nie był ozdobny. Jeśli jednak stanowił część głównej osi fasady, architekt planował złożone kompozycje ozdobne zawierające kartusze tematyczne. Najczęstszym elementem projektu portalu był łuk, składający się z kamieni rustykalnych, zwieńczony na szczycie płaskorzeźbą. Ramy architektoniczne często wieńczyły naczółek o różnych kształtach.

Portale Stanisławowa wiek XIX–początek XX wieku, rys. Bogdan Gubal

10.

11.

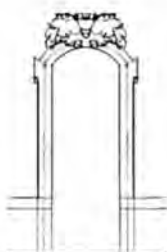
12.

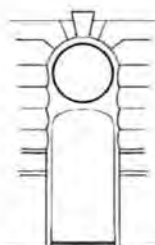
13.

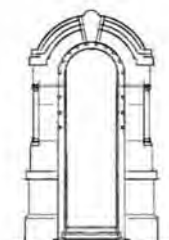
14.

15.

16.

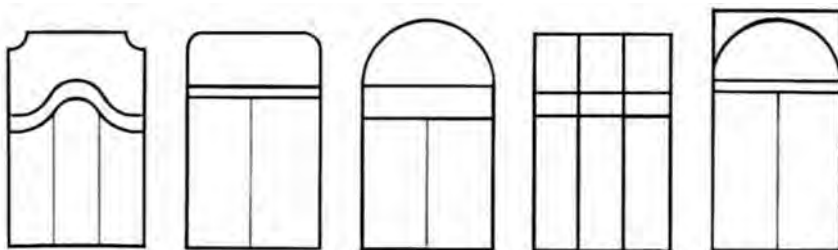

17.

1. ul. Lewka Bachńskiego 4
2. ul. Ormiańska 8
3. ul. Strzelców Siczowych 54
4. ul. Strzelców Siczowych 41
5. ul. Hetmana Mazepy 23
6. ul. Króla Danyła 1
7. ul. Czornowoła 26
8. ul. Króla Danyła 20
9. ul. Szaszkiewicza 1

10. ul. Mychaia Hruszewskiego 4
11. ul. Mychaila Hruszewskiego 34
12. ul. Hetmana Mazepy 48
13. ul. Czornowoła 25
14. ul. Niezależności 29
15. ul. Hetmana Mazepy 34
16. ul. Hetmana Mazepy 23
17. ul. Króla Danyła 4

Typologia form bram wjazdowych XIX–XX w., rys. Bogdan Gubal

Pierwsze bramy miasta powstały oczywiście jednocześnie z murami obronnymi w drugiej połowie XVII wieku. Wizerunek renesansowych bram znajduje się jako główna figura heraldyczna w pierwszym herbie miasta (w 1663 r. król Jan Kazimierz nadał go i przekazał właścicielowi miasta Jędrzejowi Potockiemu): na polskiej tarczy na wzgórzu przedstawiony jest mur obronny, uzupełniony dziewięcioma zębami. Z dwóch stron od otwartej bramy – półokrągłe kamienne wieże, nad bramą znajdują się łuki. Wizerunek bram i fortecy symbolizował powstanie miasta jako wiarygodnej placówki w walce z wrogiem. Pierwszy herb zmieniał się z czasem, w latach 1790, 1897, 1938 i odnowiony w 1995 roku, jednak nie stracił głównego elementu²⁴.

W kilku źródłach historycznych znajdujemy opis oryginalnego widoku miasta. Najważniejsze pod tym względem są zapiski niemieckiego podróżnika Ulricha von Werduma z 1672 roku²⁵. Opisuje on, że miasto zbudowano w ciągu zaledwie dziesięciu lat. Architektem i oczywiście autorem projektu był Francuz Francois Corasini z Awinionu, podpułkownik Straży Gwardii gubernatora Andrzeja Potockiego. Fortyfikacje składały się z sześciu bastionów ziemnych, poniżej których znajdowały się palisady ułożone z dębów. Ponadto Ulrich von Verdum wskazuje, że gubernator miał zamiar pogłębić wykopy i zapewnić im zewnętrzne wzmocnienia. Według opisów Wołodymyra Hrabowieckiego i innych badaczy, miasto zamykały trzy wielkie bramy, wzniesione, jak się wydaje, po przebudowie zamku w 1737 roku, po stronie północnej. Były nimi Brama Halicka (Lwowska), od strony południowo-zachodniej Tyśmienicka (Kamieniecka) i od południowo-wschodniej Brama Ormiańska (Zabołotowska)²⁶. Z każdej bramy przerzucono długie drewniane mosty ponad otaczającą miasto fosę. Tylko przez nie można było dostać się do miasta. Nad bramami widniały ogromne tablice z czarnego marmuru ze złotymi napisami²⁷.

---

²⁴ З. Федунків, *Герби Івано-Франківська (Станіславова)*, Зеновій Федунків, Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 80 с.

²⁵ Ульріх фон Вердум, *Щоденник...*, op. cit., s. 100.

²⁶ В. Грабовецький, *Історія Івано-Франківська...*

²⁷ І. Бондарев, *Ульріх фон Вердум, Щоденник...*, op. cit., s. 100.

Na „Mapie kapitana Szyrkowa” z lat 60. XVIII wieku można zobaczyć wizerunek Bramy Tyśmienickiej²⁸. Jego wschodnia strona jest rysunkiem „Profilu pozycji A-Z”, który odpowiada Bramie Tyśmienickiej. Podobno była to renesansowa prostokątna trzypiętrowa konstrukcja z bramą przejściową zwieńczoną wysoką wieżą z kopułą i iglicą. Jej fundamenty zostały niedawno odkryte przez pracowników służby społecznej podczas końcowego etapu prac remontowych przy ul. Lesi Ukrainky²⁹.

Fundamenty Bramy Halickiej przetrwały do naszych czasów, ale znajdują się pod ziemią na początku współczesnej ulicy Halickiej. Kamienna podstawa została odkryta w 1995 roku przez archeologów Marię Vuyanko i Bogdana Tomenchuka³⁰. Architekt Zenovij Sokołowski powiedział, że została ona zbudowana jako dwupoziomowa wieża obronna z zakończeniem jedno-stopniowym z przodu³¹.

System fortyfikacji Stanisławowa, którego początki sięgają XVII wieku, został zniszczony na początku XIX wieku, kiedy władze austriackie ostatecznie przejęły kontrolę nad miastem. Pozostawiono wówczas jedynie niewielkie fragmenty murów miejskich i ziemnych wałów, dzięki czemu dotychczasowe przedmieścia stały się częścią miasta³². Z biegiem czasu miasto rosło, tracąc swoją pierwotną strukturę. Wokół poprzedniej przestrzeni miejskiej pojawiły się nowe ulice, place, budynki handlowe i publiczne. Poza starym miastem powstały kompleksy przemysłowe. Filary pierwotnego systemu obronnego dały początek nowym ulicom i alejom. Utworzenie centralnego placu z aleją dla pieszych, która pod koniec XX wieku pełniła funkcję centrum publicznego i administracyjnego, doprowadziło do utraty podstawowej funkcji rynku.

---

²⁸ П. А. Ричков, *Містобудівельна еволюція Станіславова у 17–19 ст...*, op. cit., s. 196–209.

²⁹ <http://gk-press.if.ua/tysmenytska-brama-istoriya-yaku-ne-mozhna-vtratyty-znovu/>

³⁰ З. Соколовський, *Слідами старих бастіонів...*, op. cit., s. 129

³¹ Ibidem, op. cit., s. 130.

³² A. Szarlowski, *Rys historyczny miasta Stanisławowa...*, op. cit., s. 4–9.

Z pierwotnego założenia miejskiego do naszych czasów przetrwało niewiele budynków. Jeszcze mniej jest informacji o pierwotnych bramach budynków publicznych i religijnych Stanisławowa. Wśród częściowo zachowanych zabytków wymienić można cytadelę miejską, utworzoną przez Zespół Pałacowy Potockich (ulica Szpitalna 5), zamek Blich³³. Rezydencja właścicieli pochodzi z czasów, gdy architektura zamku zaczęła tracić funkcję fortyfikacji obronnej i nabrała świeckiego, reprezentacyjnego charakteru. Kompleks budowli pałacu Potockich powstawał przez długi czas. Ogólna struktura architektoniczna i planistyczna kompleksu uległa zmianie w stosunku do projektu w wyniku późniejszej reorganizacji. Pałac został zbudowany w latach 1672–1682. Na mapie miasta z 1792 roku znaleziono już jego zabudowania. Oryginalny dwupiętrowy kamienny pałac zbudowany według projektu Carola Benoita w latach 70. XVII wieku został prawdopodobnie zniszczony w latach 60. XVIII wieku. Dom był symetryczny, jego główna oś koncentrowała się na centrum planowania miasta. Pałac był w stylu barokowym. W czasopiśmie „Kurjer Stanisławowski” z 1847 roku napisano, że „brama pałacu została zbudowana w latach 70. XVIII wieku z płaskorzeźbą przedstawiającą atrybuty pancerza i obrony po obu stronach, a sam teren pałacu jest otoczony pięknym drewnianym ogrodzeniem”³⁴. Oznacza to, że obecne wejście frontowe zostało wzniesione po 1780 roku, a nie w czasie wzniesienia pałacu Potockich. Nie znaleziono danych dotyczących daty budowy ogrodu. Charakter muru i wielkość cegły pozwalają sądzić, że ściana kompleksu pałacowego została wzniesiona w latach 20. XX wieku.

Sama brama składa się z dwóch symetrycznych części, których konstrukcyjną podstawą są filary o przekroju kwadratowym (po dwa z każdej strony). Po obu stronach znajdują się łukowate wejścia, ozdobione profilowanymi archiwoltami

---

³³ Охоронний № 110572 (164-ІФ). Взято під охорону розпорядженням облвиконкому, № 238-р від 26.05.1981р.

³⁴ М. Головатий, *Споруди резиденції Потоцьких, Архів Зеновія Соколовського*, s. 5.

zwieńczonymi zwornikami. Wejście wzdłuż głównej osi bram jest otoczone masywnymi wysokimi pylonami, zwieńczonymi rzeźbiarskimi przedstawieniami zbroi średniowiecznego rycerza (hełm, pancerz) i atrybutów obronnych (armaty, pistolety, maczugi, szable). Płaszczyzna ściany nad otworami wejściowymi ma dynamiczne, krzywoliniowe zakończenie, które łączy pylony z filarami.

Do najstarszych budynków w mieście należą świątynie: kolegiata, kościoły jezuickie i ormiańsko-katolickie, dwa domy przy ulicy Halickiej 14 (dom ubogich i kalekich) i Halickiej 41 (dawny konsystorz), budynek słodowni browaru (1767). Jednak pierwotny wygląd bram tych budynków jest trudny do ustalenia. Pożary, wśród których nadotkliwszy dla miasta był ten z 1868 roku najprawdopodobniej zniszczyły wszystkie drewniane zabytki. Dlatego badane obecnie bramy i drzwi pochodzą z czasów odbudowy miasta po tym pożarze³⁵.

Kościół OO. Jezuitów pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Alojzego Gonzagi (obecnie greckokatolicka katedra pw. Zmartwychwstania Pańskiego) oraz kolegium jezuickie (1721–1729, zrekonstruowane w latach 1753–1761) zostały zbudowane na miejscu dawnej drewnianej rezydencji. Dekoracja wnętrza powstała dzięki Wiktorii Potockiej (z Leszczyńskich)³⁶, która to sfinansowała. Wszystkie oryginalne ołtarze, być może też bramy kościoła, zostały wykonane przez zakład stolarski Josepha Schraffla (1698–1751), który przybył z Tyrolu i pracował w Stanisławowie od 1729 roku³⁷.

Ze względu na niezwykle rozbudowaną i słabej jakości konstrukcję, ormiański kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (1743–1762) był wielokrotnie naprawiany i restaurowany. To, co nas interesuje, to drzwi do biblioteki (po prawej stronie ołtarza) i do skarbcza z rzeźbionymi ramami z czarnego marmuru. Te małe prostokątne, profilowane detale

---

³⁵ А. МИКИТИН, *Закоханій у місто, якого вже не буде ніколи...*

³⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, s. 194.

³⁷ *Polska bibliografia sztuki...*, op. cit., s. 194.

powtarzają technikę wykonania i konfiguracji portalu wejściowego Kościoła Jezuitów, a także portalu wejścia do zakrystii i sakramentu kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja i Stanisława (Kolegiata, 1662–1703, 1737). Takie same portale miały drzwi kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Horodence (1760), kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Kąkolnikach. (1732–1782). Możemy więc założyć, że jest to dokładnie: prostokątny, z łukiem, profilowany lub w postaci podwójnie zawiasowego łuku; fałdowany na rogach, uzupełniony rzeźbionymi detalami w postaci zawijasów lub liści, portal był spotykany w budowlach o charakterze religijnym, być może także w budynkach publicznych, w miastach Galicji w połowie XVIII wieku. Często był wykuty w kamieniu – marmurze lub białym piaskowcu.

Wiadomo z ewidencji inwentarza, że do 1800 roku fasady kościoła ormiańskiego (obecnie sobór Opieki Matki Bożej Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego) nie były jeszcze otynkowane. Mogło to nastąpić do roku 1811³⁸. Tak więc układ barokowego portalu: kafelkowy łuk i dwie korynckie kolumny mogą być datowane właśnie na ten czas. Wykorzystanie kolumn w portalach świątyń galicyjskich w pierwszej połowie XIX wieku, związane jest z naśladowaniem detali kościoła Świętego Jana w Wilnie (budowla została wybudowana według projektu Jana Krzysztofa Glaubitza w latach 1738–1749).

Brama portalu kościoła ormiańskiego jest drewniana, pokryta metalem, dwupoziomowa, czteroczęściowa, pochodzi z pierwszej połowy XX wieku. Brama podobna do niej, ale dwuczęściowa zachowała się w kościele pw. św. Stanisława Kostki (według projektu Stanisława Krzyżanowskiego z Krakowa, 1894), choć w pierwotnym projekcie architekt zaproponował drewniane drzwi podzielone na osiem kwadratowych części³⁹. Brama o takim samym kształcie, ale z żelaza, znajduje się w katedrze. Na archiwalnych fotografiach widać, że te detale architektoniczne istniały już na początku XX wieku.

---

³⁸ N. Babi, *Baroque churches of Ivano-Frankivsk...*, op. cit., s. 278.

³⁹ Креслення опубл. А. Бетлей, *Kościół św. Stanisława Kostki...*

Charakter podziału i technika nitowania zastosowana została również w drzwiach wejściowych do krypty Potockiego, umieszczonej pod kopułą kaplicy rodzinnej. Dzięki sygnaturze umieszczonej na kratkach znany jest czas ich wykonania – 1903 roku i wykonawca – ślusarz Jan Fedorovski. Innym przykładem takiego podziału geometrycznego powierzchni drzwi poprzez stworzenie rombów za pomocą sieci linii dzielących całość (opadających w dół pod kątem 45°) mogą być drewniane drzwi budynku Sądu Gospodarczego (ul. Szewczenki 16), znanego od 1843 roku jako budynek prawnika A. Przybyłowskiego, a od 1883 roku jako rezydencja biskupia w Stanisławowie (mieszkał tu biskupi: Julian Pełesz, Julian Sas-Kuśkowski, Andrzej Szepetycki, Grzegorz Chomyszyn). Można przypuszczać, że w omawianej drewnianej bramie powielone są cechy metalowych bram kościołów, a zatem mogły one pojawić się po 1900 roku.

Znakomity portal artystyczny w stylu weneckim, zachował się w domu na ulicy Mazepy 1. Dom został wzniesiony w 1830 roku, jest drugim najstarszym budynkiem mieszkalnym na przedmieściach. Zbudowany na planie kwadratu, ma dwa piętra i strych. Wyrzeźbiony z białego piaskowca portal podtrzymuje konsolę balkonową ozdobioną w zwieńczeniu rzeźbą.

Różne nurty stylistyczne wpłynęły także na wygląd licznych bram w kolegiacie. Najstarsze są oczywiście masywne wewnętrzne drzwi, które zamykały oryginalną fasadę kościoła przed jego odbudową w 1737 roku⁴⁰. Są prostokątne, mają profilowany portal z czarnego marmuru. W związku z tym, że w kolegiacie w drugiej ćwierci XVIII wieku zbudowano dwa duże ołtarze boczne z tego samego materiału, możemy śmiało uznać, że te prace powstały w tym samym okresie. Duża płaszczyzna drzwi jest podzielona na prostokątne pola z reliefowymi ozdobnymi rozetami. Należy zauważyć, że drewniana konstrukcja pokryta jest grubym tynkiem gipsowym z późniejszą warstwą brązowej farby. Znakomicie zachowane są oryginalne masywne kute elementy: pierścionki, zasłony, zawiasy itp. Inny styl ma portal wejściowy o wąskiej fasadzie. Jest to manierystyczny,

---

⁴⁰ Н. Бабій, *Фасад станіславівської колегіати...*, op. cit., s. 290.

wapienny, ograniczony profilowanym gzymsem w postaci podwójnie zawiasowego łuku, nad którym znajduje się płaskorzeźba ze sceną Ukrzyżowania wśród chmur i promieni, wykonana w latach 20. lub 30. XX wieku.

Główna brama stanowi uproszczone powtórzenie portalu. Konstrukcja dwóch tarcz jest podzielona na osiem prostokątnych pól bez dekoracji. Dwoje bocznych drzwi na fasadzie ma postać mniejszych prostokątów, z elementami spłaszczenia w postaci znaków słonecznych. Wewnątrz kościoła znajduje się witrażowa przegroda z drzwiami oddzielającymi nawę od chóru muzycznego. Projekt jest półkolisty, uzupełniony ażurowym wystrojem w postaci neogotyckich arkad.

Rozwój społeczno-gospodarczy galicyjskich miast w okresie rewolucji przemysłowej był zdeterminowany przez wydarzenia społeczno-polityczne przełomu XVIII i XIX wieku. Ponadto wydarzenia te pośrednio wpłynęły na ukształtowanie architektonicznego oblicza Stanisławowa pod koniec XIX i na początku XX wieku.

W latach 90. XIX wieku miasto pełniło rolę centrum handlowego i finansowego oraz centrum diecezji greckokatolickiej (1885). Duże znaczenie dla jego rozwoju miały instytucje kredytowe i bankowe, agencje ubezpieczeniowe. Dzięki działaniom władz miasta powstała państwowa dyrekcja kolei (1892), warsztaty kolejowe, nowe przedsiębiorstwa i fabryki. W pierwszych latach XX wieku wydawano około czterystu pięćdziesięciu różnych gazet i czasopism w języku polskim, ukraińskim, rosyjskim, niemieckim i w innych językach. Aktywację procesów ułatwiły działania wystawiennicze, konkurencyjność projektów, rozkwit edukacji architektonicznej, zwłaszcza na Politechnice Lwowskiej, działalność towarzystw technicznych i artystycznych, firmy architektoniczne i budowlane itp. Inżynierowie pracowali na rzecz miasta w różnych branżach (od 1900 roku ponad 40 osób) zjednoczonych w lokalnym Towarzystwie Politechnicznym. Działali tam wśród nich: Roman Chlibowski, Adam Lewicki, Got Szloss, Jan Jureszyński, architekci Jan Tomasz Kudelski, Karol Zachariewicz, Wiktor Bużyński, Josef Kats i Władysław Kozak, Adam Lewicki i inni.

Nowy styl, który w Galicji, podobnie jak w Austrii, nazwano secesją, stał w opozycji do nieuzasadnionej dekoracyjności historycyzmu, ale jednocześnie architekci prowincjonalnych miast galicyjskich niechętnie rozstali się z neobarokiem i neogotykiem, co tłumaczy się nie tyle „prowincjonalizmem”, lecz raczej wygodą, reprezentacyjnością i wspaniałością domów. Dlatego nowa ideologia sztuki rozpowszechniana przez ówczesne media była trudna do zauważenia i nie została natychmiast rozpoznana⁴¹. Definicja „secesji” we wczesnych latach XX wieku w Galicji była często synonimem „pospiesznego nowego stylu”. W przeciwieństwie do tego, jeśli budynek został zbudowany w stylu neorenesansowym, oznaczał solidny i godny szacunku. W projektach wielu mieszkań Stanisławowa okres przejściowy z powodzeniem połączył tradycje i innowacje. Zmiany strukturalne w architekturze, spowodowane nową estetyką budynków, wpłynęły jednocześnie na wystrój. Wielkie znaczenie w tym okresie miało podejście do metalu i drewna.

Analiza zachowanych bram i krat potwierdza, że pod koniec XIX i na początku XX wieku prace ślusarskie były powszechne, a w mniejszym stopniu kowalskie. Często opłot metalowy przeprowadzano metodą ślusarską i przy pomocy lutowania kowalskiego. W wielu przypadkach wykorzystano kilka technik. Upowszechnianie się tych technik była ułatwione dzięki albumom, katalogom i czasopismom z dziełami sztuki użytkowej i często publikowanym gotowym rysunkom. Biuro architektoniczne Fellner i Göllner znane było w szczególności z opracowywania szkiców wyrobów metalowych⁴². Liczne ślusarskie detale domów Stanisławowa były wykonywane przez duże wiedeńskie firmy. Wśród nich znana jest firma „End i S-ka”, która zajmowała się aranżacją nowego dworca kolejowego, a w 1908 roku otworzyła swój oddział w mieście⁴³.

W kręgu lokalnych rzemieślników i przedsiębiorców w tym czasie znane są nazwiska kowali (E. Czerniawskiego, A. Dau-

---

⁴¹ Ж.Ю. Комар, *Ян Томаш Кудельський ...*, op. cit., s. 223.

⁴² Д. Шевченко, *Решеток кований узор...*, op. cit., s. 17.

⁴³ Ж. Комар, *Третє місто Галиччї...*, op. cit., s. 89.

ma, A. Hrycaka, R. Jachnowskiego, F. Komorowskiego, J. Jezarskiego, N. Marka, W. Ogelskiego, A. Perlmuttera, I. I. Piroga, J. Polutranka, K. Ringlewicz), oraz ślusarzy (W. Fedorowskiego, J. Jakubowskiego, P. Jaroszewskiego, W. Jaśkiewicza, W. Kozowa, T. Kitrisa, W. Magosa, S. Nareberskiego, K. Piskozuba, C. Słomińskiego, M. Guta, A. Fleszera, P. Ruchella, I. Szerera, D. Rubina, C. Kesslera, G. Moringera, S. Segala, M. Zilbermana, J. Waicena).

Innym ważnym rzemiosłem była tradycyjnie obróbka drewna, obejmująca snycerzy, rzeźbiarzy, tokarzy. Wiadomo, że od stycznia 1917 roku w Stanisławowie był sklep stolarski Gellera, przy ul. Walentina Stelmaszewskiego 14⁴⁴. Kamil Barański⁴⁵ wśród cieśli miejskich w latach 1919–1939 wymienia: T. Komisarnika, D. Szymonowicza, W. Berdkowskiego, W. Chwałuka, T. Chodorowicza, M. Długosza, S. Grilowskiego, J. Iwanyszina, I. Koperenskiego, K. Kowalczuka, I. Powalowa, K. Roszkewicza, E. Simonowicza, B. Surowjaka, W. Wanyaka, I. Goneca, H. Bigelsztejna, J. Tenenbauma, M. Walera, A. Tilinger, F. Prattsera, R. Hackera, I. Bergstejna, S. Frisnera, M. Rausera, M. Hemberga, N. Szaida i 25 innych specjalistów żydowskich.

Duże znaczenie dla rozwoju obróbki drewna w regionie miało utworzenie w 1884 roku Regionalnej Szkoły Rzemieślniczej w Stanisławowie. Od 1891 roku zakład był określany jako Regionalna Szkoła Stolarstwa i Tokarstwa. Wśród nauczających tam profesorów byli wybitni specjaliści: Eustachy Merunowicz, Miecz Piskozub, Joseph Rigl, Michał Grunkowski, Michał Arapkowski, Franciszek Antoniak. Szkoła uczyła rysunków geometrycznych i architektonicznych, technologii drewna, bardziej praktycznej obróbki drewna, a także toczenia⁴⁶.

Reprezentatywne dla architektury miasta są drzwi budynków mieszkalnych i publicznych – zarówno drewnianych, jak i metalowych. Różnorodność ich plastycznych rozwiązań jest

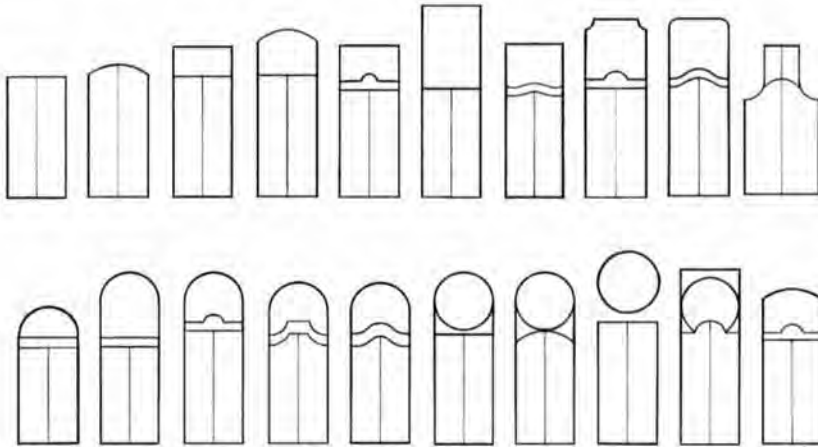
---

⁴⁴ ДАІФО, ф. 541, оп. 1, спр. 2, арк. 6–132.

⁴⁵ К. Баранський, *Станиславів до і після 1919 року...*, op. cit., s. 104.

⁴⁶ Р. Шмагалю, *Історичний розвиток деревообробної школи у Станіславові...*, op. cit., s. 190.

związana ze stylem elewacji budynków historycznych. Wynika także z bogactwa prototypów i zasad łączenia części w integralną kompozycję za pomocą zmian skali i szczegółów z różnych prototypów (ramy okienne, portale, charakterystyczne zakończenie). Dekoracyjna interpretacja porządku doprowadziła do powstania różnych, często dość oryginalnych form.

Typologia drzwi Stanisławowa na przełomie XIX i XX wieku od historyzmu do modernizmu. Rys. Bogdan Gubal

Historycyzm lat 80. XIX wieku charakteryzował się wykorzystaniem elementów klasycyzmu, romantyzmu ludowego i eklektyzmu w dekoracji architektonicznej. Okres lat 90. miał szerszy zakres stylistyczny. Przykładami dekoracji fasadowych były wówczas podwójne okna bizantyjskie ze wspólnym okapem, palmetami i oddzielnymi oknami z podobnymi zakończeniami (neohellenizm) (ul. Czornowoła 81). Ponadto istnieją portale i okna o łuku gotyckim wydłużone (ul. Hetmana Mazepy 48), motywy portali pozbawione dekoracji, zakrzywione i łamane gzymsy (neobarok) (ul. Galicyjska, ul. Hetmana Mazepy 3, ul. Hetmana Mazepy 5, ul. Szewczenki 46, ul. Niezależności 37, ul. Strzelców Siczowych 4) pasy arkadowe, półokrągłe wypełnienie otworów drzwiowych (neoromanizm) (pl. Mickiewicza 2), mały ornament z elementami heraldycznymi w stylu *empire* (ul. Strzelców Siczowych 10) drewniane rzeźbione detale (romantyzm ludowy) (ul. Tarnawskiego 1, ul. L. Baczyńskiego 2).

Ważne jest, aby pamiętać, że bramy wejściowe były częścią zintegrowanego środowiska, nierozzerwalnie związanego z formą architektoniczną budynku. Archiwalne rysunki pokazują, że projekt zawierał starannie opracowane najmniejsze szczegóły wystroju, nawet metalowe wykończenie detali⁴⁷.

Gmach Rady Powiatowej w Stanisławowie (pl. Mickiewicza 4, 1896) znajduje się przy b. ul. Teatralnej i pl. Mickiewicza. Charakteryzuje się stylizacją neoklasyczną. Główne wejście znajduje się w centralnej części, która łączy dwa piętra. Jeden z pierwszych dużych budynków rządowych – Państwowa Dyrekcja Kolei w Stanisławowie przy ul. Karpińskiego (obecnie ul. Galicyjska 2, 1893–1894, architekt E. Baudish) ma prostokątną strukturę z wewnętrznym atrium na dziedzińcu. Elewacje są ozdobione dużą ilością detali architektonicznych, zapożyczonych z renesansowej sztuki i baroku, które charakteryzują przynależność domu do historyzmu z elementami eklektycznymi. Główny portal jest zaakcentowany centralną osią, która w górnej kondygnacji jest wzmocniona przez dwie pary korynckich kolumn. Wszystkie elementy okienne, podobnie jak drzwi, mają ozdoby w formie kartuszy.

Ważną rolę w zestawieniu portali tego okresu odgrywały elementy podłużne, które otaczały wejście. Stosowano rozwiązania w postaci półkolumn lub płaskich pilastrów. Te detale architektoniczne podkreśliły główną oś kompozycyjną. W przypadku, gdy używane kolumny były samodzielne, skrzydło drzwi miało drugorzędne znaczenie, formy portali były znacznie uproszczone.

Przy całej niezwykłości i indywidualności na zewnątrz budynków mieszkalnych z tego okresu, akcentowanej różnymi portalami, ich zewnętrzne drzwi nie wykazują wielkiej różnorodności typów. Ogólny model rozkłada się na dwie główne grupy typologiczne – prostokąt i półkolisty łuk. Podstawą są prostokątne drzwi, zakończone świetlikiem. Struktura drzwi jest symetryczna, głównie podwójna. Najniższy rząd ma najczęściej postać kwadratów lub prostokątów perspek-

---

⁴⁷ Проект розбудови повітової ради 1928 р. Опубл.; Ж. Комар, *Trzecie miasto Galicji...*, op. cit., s. 179.

tywiczych. Górny rząd jest bardziej zróżnicowany z uwagi na kombinatoryczne cechy elementów. Drzwi budynków w stylu historycznym często mają szklane wstawki o różnych kształtach i różnej wielkości, pełniące nie tylko funkcję dekoracyjną, ale także pomagające doświetlić i rozjaśnić ciemne pomieszczenia.

Świetlik zawsze był dekorowany detalami w stylu, z którym był powiązany. Różne kształty ramy, czasami podwojone, to również półkolumny, rzeźbione kartusze, medaliony, ornamenty geometryczne i roślinne, rocaille, muszle perłowe (dekoracja określa styl tych szczegółów).

W gmachu Miejskiej Kasy Oszczędności przy b. ul. Kazimierzowskiej, obecnie ul. Hetmana Mazepy 14, centralne drzwi zewnętrzne znajdują się po prawej stronie, asymetrycznie do osi fasady. Główne wejście zawiera sygnaturę ślusarza Piotra Jaroszewskiego (warsztat „Jaroszewski” mieścił się przy ul. Grunwaldzkiej 9). Ten sam ślusarz stworzył bramę wejściową do domów przy ulicy Szewczenki 72, Niezależności 15 – brama wpisana jest w rustykalny portal architektoniczny; neoklasycyński styl drzwi wyrażony jest symetrycznym podziałem, wykorzystującym motyw wydłużonych medalionów i wieńców laurowych.

Jak stwierdzono podczas prac restauracyjnych, drzwi przy ulicy Szewczenki 72 były skomplikowaną pracą ślusarską, która obejmowała wykorzystanie kilkunastu technik. Większość jest kuta z czarnego metalu, miedź jest stosowana na zamkach i w ramach okładzin, w dolnej części listew. Kolorowe metale uzupełniają elementy kucia roślin. Podobne rozwiązania są również odnotowywane w bramie przy ulicy Hruszewskiego 42.

Znana firma Unia Galicyjska wykonywała prace w Kamienicy Chowańców przy ul. Niezależności, dawniej Sapieżyńska. Z tej firmy wywodził się założyciel warsztatu ślusarskiego Jan Fedorowski. Warsztat kowalski Jana Mazewskiego wykonywał układ portalu i balustrady klatki schodowej domu Dyrekcji Skarbowej i Urzędu Skarbowego przy ulicy 3 Maja (obecnie ul. Hruszewskiego⁴⁸).

---

⁴⁸ Ż. Komar, *Trzecie miasto Galicji...*, op. cit., s. 89–90.

Ulica Szewczenki 72. Fragment bramy z sygnaturą „Jaroszewski”, fot. Maria Kozakevich

Wyjątkowe metalowe ażurowe drzwi domu znajdują się przy ulicy Lesja Kurbasa 9 (architekt A. Ritter). Brama łączy klasyczne zasady symetrii i proporcji z efektami dynamicznej secesji. Metryczny ornament liniowy uzupełniony jest o wspaniałą wystrój warzyw. Wymyślny ornament klamki ma sygnaturę – „J. Weilzen Stanisławów”.

Ostatnie prace restauratorskie przeprowadzone przez pracownię kowala Siergieja Polubotka i organizację publiczną „Frankiswsk, jaky treba berehty” (Frankowski, który powinien zostać zachowany) potwierdziły niezwykle informacje o wysokich umiejętnościach technicznych miejscowych kuźni. Techniki stosowane przez mistrzów pod koniec XIX i na początku XX

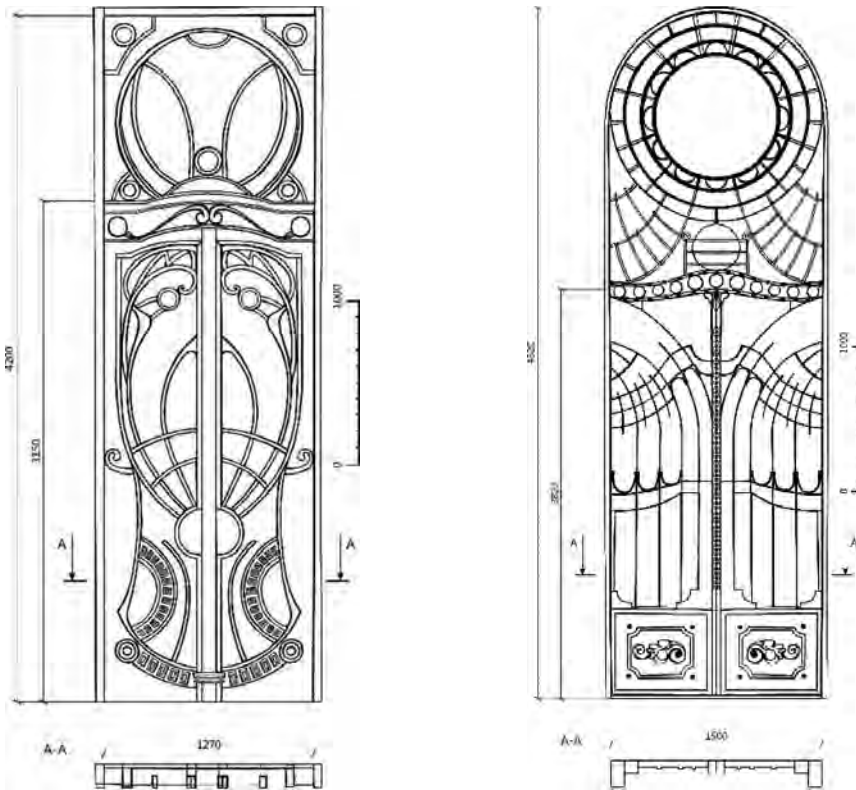

Metalowe drzwi domu przy ulicy Lesja Kurbasa 9 i ich klamka, fot. Bogdan Gubal

wieku są niezwykle skomplikowane i świadczą o znaczącym rozwoju kowalstwa.

Ciekawe spostrzeżenie przyniosły prace restauratorskie bramy przy ul. Hruszewskiego 31. Budynek wzniesiono w latach 1910–1912 (architekt Franciszek Skowron). Zastosowanie form neobarokowych w strukturze eklektycznej spowodowało emocjonalne przesycenie obrazu. Portal jest ograniczony do obiegującego łuku ze zwornikiem w postaci dominującego maskaronu. Szczytowa część drzwi to metalowe ozdoby z kutymi wstawkami.

Metalowe drzwi frontowe: ul. Hruszewskiego 42, ul. Hruszewskiego 7,
Rys. Bogdan Gubal⁴⁹

Każde skrzydło waży około 300 kg, ale jednocześnie te ciężkie drzwi utrzymywano tylko na 2 zawiasach – górnym i dolnym. Wyjaśnienie interesującej decyzji projektowej zastosowanej w kuciu tych drzwi polega na tym, że górna kurtyna jest tradycyjnie przymocowana do ościeżnicy, ale dolna kurtyna – przymocowana do podłogi i stanowi podparcie dla drzwi. W ten sposób ciężar jest skierowany pionowo w dół, a nie na metalową ramę drzwi. Nawet po 157 latach eksploatacji – te drzwi praktycznie nie są zdeformowane wzdłuż obwodu. Teraz drzwi – podczas renowacji, po kompleksowych pracach – powrócą na miejsce na fasadzie budynku i znów będą cieszyć oczy i serca mieszkańców miasta⁵⁰.

⁴⁹ Б. Губаль, Н. Бабій, *Двері і брами Станіславова...*, op. cit., s. 141–142.

⁵⁰ Юрій Козакевич для групи Франківськ який треба берегти //

Kolejny gmach – przy ulicy Niezależności 19 (1897), pierwotnie zbudowany został jako budynek restauratora Germana Bassa. Rekonstrukcja w 1912 roku została przeprowadzona przez architekta J.T. Kudelskiego. Specyficzne położenie budynku doprowadziło do umieszczenia głównego wejścia w zaokrąglonym rogu. Gmach znajduje się w tzw. dzielnicy bankowej, składającej się z czterech kamiennych domów, które sąsiadują ze sobą, tworząc kwadrat, położony między ulicami Niezależności, Szaszkiewicza i Hruszewskiego. W 1905 roku Austro-Węgierski Bank rozpoczął budowę gmachu w pobliżu budynku G. Bassa (obecnie – ul. Hruszewskiego 4). Charakterystycznym elementem zastosowanym w nim były łukowate, tzw. florencie okna, rozdzielone pośrodku małą kolumną. Zewnętrzne powierzchnie budynku banku (J.T. Kudelski) mają poziome kamienne boniowanie o różnej fakturze: od spodu – wypukłe, prawie zaokrąglone, wyższe, na drugim piętrze, mniej plastyczne, tak że na jego tle pilastry zachowały swój artystyczny wyraz. dopełnieniem całej kompozycji była charakterystyczna kopuła na szczycie. Zachowane drzwi wejściowe na elewacjach obu kamiennych domów, mające zupełnie nowe, odmienne od historyzmu, sposoby zdobienia, stały się prekursorami nowego stylu. Drzwi rzeźbiarskie austro-węgierskiego banku wykorzystywały eklektyczne motywy: skrzydło drzwi jest oddzielone od okrągłych plecionek łukami, geometryczny podział tafli jest połączony z krzywoliniowym przeszkleniem. Używana technologia rzeźbiarska w górnej części drzwi konturowych, poniżej reliefu, ma postać stylizowanych motywów kwiatowych.

Nieco później oddano do użytku nowy budynek z kamienia należący do Leona Grauera (architekt J.T. Kudelski). Brama jest szeroka, łukowata, podwójna. Skrzydło drzwi oddzielone jest od świetlika półkolistym łukiem. Drzwi mają proste geometryczne nakładki. Centralna część jest rzeźbiona.

Najbardziej charakterystyczny styl secesyjny pojawił się w architekturze mieszkaniowej Stanisławowa po 1900 roku. Detale architektoniczne w tym czasie pozostały niemal najważniej-

szym czynnikiem kształtującym wygląd. Różnorodne okna, łuki, nisze, balkony, loggie, wykusze, portale, attyki, kopuły miały proste formy, które razem tworzyły kompozycję fasad domów secesyjnych, określając stylistyczny kierunek architektury. Charakterystyczne są dynamiczne linie wysokich strychów, okien i portali w formie „omega” lub podkowy, plany i układ pomieszczeń o przekątnej orientacji.

Struktura portali ogólnie stała się swobodniejsza i bardziej elastyczna. Często stosowana była kompozycja asymetryczna. Konstrukcja bramy, podobnie jak drzwi wewnętrznych, jest nierozzerwalnie związana z ogólną architekturą. Jest to element portalu fasadowego stworzonego przez architekta w projekcie, jak widać na rysunkach archiwalnych. Wysokość budynku optycznie zwięzła się dzięki rozwiniętym dachom i kopułom oraz wydłużonym, stosunkowo wąskim portalom. Jednocześnie wysokość samych drzwi nie zmieniła się zbyt wiele – zmiana była spowodowana zwiększeniem kasetki oświetleniowej (Zob. Il. 5). Poczynając od funkcjonalnego półokrągłego zakończenia bram w budynkach z końca XIX wieku, zaprojektowanych do oświetlenia klatki schodowej, element ten ostatecznie przekształcił się w niezależny konstruktywno-plastyczny detal portalu, który określał jego ogólne i stylistyczne parametry. Warto zauważyć ten sam rozmiar i sposób podziału skrzydeł drzwi, co świadczy o wykorzystaniu gotowych produktów warsztatów stolarskich, oczywiście przy indywidualnym podejściu do projektu świetlików. Framuga w niektórych przypadkach była kontynuacją projektu drzwi, w innych miała osobne istotne miejsce na portalu, tworzyła styl, służyła jako wystrój. W niektórych przypadkach jej wysokość jest zbliżona do wielkości samych drzwi (ulica Ozarkewicza 12).

W przeciwieństwie do willi, gdzie loggia wejściowa często pełniła rolę głównej formy kompozycyjnej, portale i bramy budynków wielorodzinnych są jednym z wielu istniejących elementów fasady i nie odgrywają wiodącej roli w kształtowaniu ekspresyjnego stylu domu. Ogromne znaczenie miał aspekt ekonomiczny: umieszczenie bramy od centralnej ulicy lub jej drugorzędnej pozycji na dziedzińcu budynku.

Zauważamy tendencję do jakościowo nowej plastycznej transformacji skrzydła drzwi w tym okresie. Ogólnie rzecz biorąc, niezależnie od lokalizacji na elewacji, zastosowany materiał i techniki, a także kombinacje technik i materiałów dla wyrobów stolarskich charakteryzują się zmianą podziału kompozycyjnego przy zachowaniu tradycyjnej formy wylotu – prostokątnego, prostokątnego o półkolistym, zaokrąglonym lub półokrągłym wykończeniu.

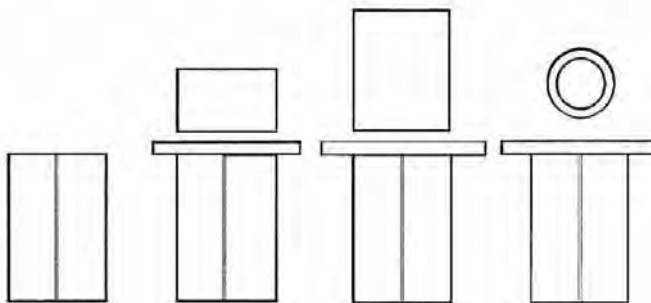
Symetryczne zwykłe tafle zostają zastąpione przez krzywoliniowe – wygięte lub zaokrąglone. Początkowo zmiany wpływają tylko na środkowe pole – formy tafli są przekształcane przez zaokrąglanie w jedną stronę, przytłaczająca woluta daje im formy harfy, a metalowe kraty kontynuują ten „muzyczny” temat. Późniejsza dynamika nasiliła się dzięki odśrodkowym lub dośrodkowym ruchom form. Linia górna framugi drzwiowej oddzielająca framugę okienną, nadrzwiową (świetlik) od skrzydeł drzwiowych jest zakrzywiona. Często spotykamy się z użyciem zaokrąglonych kształtów lub formy podwójnego łuku (ul. Strzelców Siczowych 6, 54, ul. Czornowoła 58).

Przez cały okres dominacji secesji kontynuowana była praktyka budowania w stylu ludowym. Drewniana konsola, wsporniki, ogrodzenia i konstrukcje dachowe są zapożyczone z architektury ludowej ukraińskich Hucułów lub polskiej architektury w Zakopanem. Najbardziej charakterystycznymi cechami domów w stylu ludowym są wysokie dachy, które naśladują drewniane, na przykład w domach przy ulicy Tarnawskiego 1, 21, Lwowskiej, 6, 8, ul. L. Kurbasa 7, ul. Szewczenki 15, 29, 44. Główne wejście do domu często uzupełniał ganek. Został zaakcentowany obszernym frontonem z zakrzywionego drzewa o kształcie trójkątnym, w kształcie krzyża lub łuku. Wyraźne były ażurowe ganki, proste geometryczne rzeźby na kolumnach i balkonach, wśród motywów ozdobnych elementy słoneczne i kwieciste. Ten kierunek reprezentuje niewielka liczba zachowanych drzwi, a ich umieszczenie w różnych architektonicznych budynkach w stylu historyzmu nie wspiera idei zintegrowanego projektowania z wykorzystaniem bram w stylu ludowym.

Wykorzystanie stylistycznych form architektury ludowej Ukrainy Środkowej i stylu romańskiego jest widoczne w wielofunkcyjnym kompleksie klasztoru sióstr bazyliank (1913–1914, architekt I. Lewiński, O. Łuszpyński). Główna bryła budynku jest wzmocniona dwoma solidnymi wieżami bocznymi i naczółkiem. Portal w formie ganku z trójkątnym naczółkiem. Główna brama jest prostokątna z dwoma wyciętymi narożami, wcześniej ozdobionymi kwadratowymi taflami z charakterystycznym ornamentem w kształcie gwiazdy⁵¹.

Tendencję rozwoju architektury w stronę uproszczenia form, osłabienie roli ornamentu, przejście od dynamicznego napięcia do statyki można prześledzić w późnej fazie secesji (1908–1914). W sztuce zachodniej ten stylistyczny trend określa się terminem modernizmu.

W czasach przedwojennych w Stanisławowie powstają duże domy reprezentacyjne, hotele, domy wielopiętrowe, duże wille – ul. Króla Danyła, 20–22, (1910), ul. Niezależności 11 (architekt F. Janusz, 1913), ul. Czornowoła 22, (architekt F. Janusz, 1913), ul. Szewczenki 66. Charakterystyczna jest dla nich harmonizacja formy architektonicznej, uproszczenie struktury, zwiększenie czystości form, zmniejszenie liczby elementów dekoracyjnych, wizualne zwiększenie objętości budynku, a także plastyczność ścian. Geometryzacja formy architektonicznej doprowadziła secesyjną architekturę Stanisławowa do konstruktywizmu lat dwudziestych.

Typologia drzwi wejściowych kamienic w Stanisławowie w okresie konstruktywizmu, rys. Bogdan Gubal

⁵¹ В. Чепелик, *Український архітектурний модерн*, s. 189.

Nowe trendy w budownictwie dały większą swobodę w projektowaniu, dzięki czemu kształt zewnętrzny budynków stał się swobodniejszy, zyskując elastyczność. W elewacji dominuje asymetria, po raz pierwszy występuje kompozycja z kilkoma równoważnymi głównymi bramami. Projekt domu jawi się w kubistycznych cechach elewacji: okna, portale, balkony i inne obowiązkowe elementy funkcjonalne pełniły jednocześnie rolę wystroju. Całościowe rozmieszczenie przestrzeni wewnętrznej wychodzi poza linie balkonów, loggii i wykuszy. Często spotykamy boczne umieszczenie głównego wejścia, optyczne przedłużenie domu ze względu na asymetryczne rozdzielanie ryzalitu.

Cechy połączenia zracjonalizowanej secesji i neoklasycyzmu w postaci uproszczonego klasycyzmu widoczne są w następujących budynkach Stanisławowa: gmachu Związku Polskich Kolejarzy przy ul. Hruszewskiego 19; gmachu kliniki przy ul. Czornowola 23, sanatorium doktora Jana Guta przy ul. Franki 17. Portale tych budynków powtarzają klasyczne formy: półkolumny lub płaskie pilastry, często bez kapiteli, z trójkątnym lub półokrągłym ornamentem.

Zmodernizowany klasycyzm, oparty na późnym secesyjnym racjonalizmie, widać w budynku banku oszczędnościowego przy ulicy Franki 30, w budynku mieszkalnym dla pracowników kolei przy ulicy Grunwaldzkiej 15, kościele Chrystusa Króla przy ulicy Wołczyńskiej 92, budynku mieszkalnym przy ulicy Malanjuka 21. Ich portale są ograniczone do całej fasady pionowymi pilastrami i poziomą belką.

Stylistyka kościoła Chrystusa Króla (1925, arch. Stanisław Treła) jest modernistyczną wersją transformacji architektury katedry św. Zofia w Konstantynopolu⁵², o czym świadczy potężna integralność formy architektonicznej, użycie półokrągłej absydy, dużej kopuły. Należy zauważyć, że architekt tego gmachu dokładnie opracował wszystkie szczegóły projektu i wystroju – drzwi, kraty, ambonę, ołtarze itp. Do głównego wejścia wybrano klasyczny prostokątny kształt drzwi jednoskrzydłowych,

---

⁵² J. K. Ostrowski, *Kościół Chrystusa Króla w Stanisławowie*, s. 397.

podzielonych na cztery identyczne poziome tafle z prostymi nakładkami. Korpus jest zamknięty półkolistą framugą, symetrycznie podzieloną na cztery segmenty.

Inne ważne trendy okresu przejściowego, które łączą uproszczone modernizm początku XX wieku z konstruktywizmem (funkcjonalizmem) lat trzydziestych, to wpływ dynamicznej urbanistycznej utopii futurystów i ruchu ekspresjonistycznego. Manifestacje ekspresjonizmu – w zygzakowatych kształtach metalowych kutych elementów wielu budynków, pełnych napięcia falowych formach balkonów, ogólnym dynamicznym rozwoju kompozycji architektonicznej. Tendencje te były tylko częściowo odzwierciedlone w konkretnych budynkach miasta (takich jak kamienice na rogu ulic Grunwaldzkiej i Garkuszi), praktycznie nieodzwierciedlone w konstrukcjach drzwi, które tradycyjnie stosowały warianty neoklasyczne. Lokalizacja asymetrycznych przemieszczonych drzwi w prostokątnym portalu widoczna jest w kamienicy na ul. Szewczenki 35. Drzwi budynku przy ulicy Hruszewskiego 8 znajdują się z kolei w głębokiej niszy, pod kątem 90° do fasady.

We wczesnych latach 30. lokalna architektura charakteryzowała się surową geometrią form, dominacją kąta prostego, kształtami kołowymi, wykorzystaniem powierzchni żelbetowych dla elewacji, dużą liczbą szkła. Takie pomysły zawarte są w obszernych kompozycjach wielu budynków mieszkalnych, w szczególności w willi Margosza przy ul. Szewczenki 79 (1938). W architekturze tego budynku są wykorzystywane estetyczne cechy różnych materiałów w połączeniu z gładkimi powierzchniami betonowych ścian. Drzwi mają wspaniałe cechy stylu *art deco*: zróżnicowane połączenie prostych geometrycznych kształtów.

Wielkie znaczenie w tym okresie mają okucia do drzwi – w drzwiach z uproszczonym ujednoliconym ogólnym wyglądem konstrukcji często stosuje się drogie materiały: nikiel, brąz, aluminium, mosiądz, w połączeniu z twardym drewnem liściastym. W willi Margosza brąz, mosiądz i nikiel są połączone w dekoracyjnej kratce drzwi. Na klamkę jest napis „W (...)? Slejcher”.

Nowe trendy w modzie i zmiany funkcjonalne doprowadziły do modyfikacji układu pomieszczeń i centralnej bramy w budynku mieszkalnym przy ul. Czornowoła 44. Centralną bramę wejściową zastępują nowe małe prostokątne drzwi w stylu *art deco*. Wejście boczne pozostało niezmienione w stylu modernizmu.

Drzwi budynków handlowych i publicznych są szerokie, osiągają wysokość okien wystawowych, mają z nimi wspólny konstrukcyjny podział. Drzwi są prawie całkowicie przeszklone, szeroko stosowane było dekoracyjne diamentowe szkło szlifierskie. W portalach budynków nastąpił powrót do naśladowania dziedzictwa historycznego, ale nie jako cytatu, ale jako transformacji pierwotnego źródła. Architekci często wracają się do motywów sztuki egipskiej, okresu gotyku i klasycyzmu.

Wnioski

Badanie schematów kompozycyjnych drzwi i bram zabytków architektury różnych okresów historycznych Stanisławowa pozwoliło ustalić powszechnie stosowane zasady harmonicznej budowy tych elementów architektonicznych.

Kompozycje drzwi, bram i ich portali powstawały w oparciu o pewne proporcje, związane z konstrukcją i plastycznym kształtem elewacji budynku lub jego fragmentu.

Podstawą budowy bram i fasad budynków był racjonalny system prostych relacji całości z częścią. Dlatego główne elementy wykończenia zawsze zachowują określone proporcje względem całości obiektu.

W analizowanych budynkach należy zwrócić uwagę na główne proporcjonalne schematy portali: od połowy XVIII do końca XIX wieku schemat budowy portalu powinien opierać się na proporcjonalnym stosunku wysokości do szerokości (półtora kwadratu lub półtora kwadratu, podniesionym do wysokości parteru). Na początku XX wieku kompozycja portali uległa wydłużeniu, uzyskując stosunek dwóch kwadratów. W czasie funkcjonalizmu proporcje te ponownie ulegają zmniejszeniu. W niektórych przypadkach, w budynkach mieszkalnych,

budynkach użyteczności publicznej, drugi poziom drzwi stanowi przedłużenie portalu, które obejmuje w sposób przeszklony całą wysokość klatki schodowej.

Przy tworzeniu kompozycji drzwi duże znaczenie miały nie tylko ogólne proporcje wejścia, ale także stosunek poszczególnych części i wykończenia. Zmniejszenie rozmiaru framugi sprawiło, że ogólna kompozycja stała się ważniejsza, co widzimy w przypadku bram gmachów publicznych z XIX wieku.

Dostrzegając bogactwo kombinacji stosowanych do wypełniania drzwi w architekturze Iwano-Frankowska, rozumiemy, że ich użycie wskazuje na świadome podejście do tworzenia pożądanego artystycznego obrazu struktury.

Pomimo szczerzego pragnienia zachowania istniejących zabytków, następują nieuchronnie zmiany. Stare budynki i ulice znikają, podobnie jak kamienne domy i całe dzielnice. Sztukaterie, rustykalne, profilowane gzymsy i inne elementy dekoracji na fasadach budynków są niszczone. Rozwój i odbudowa Iwano-Frankowska coraz bardziej uwypuklają problem zachowania dziedzictwa przeszłości. Połączenie nowych konstrukcji ze starymi jest bardzo ważne dla osiągnięcia harmonii w wizerunku miasta, który wpływa na wyobraźnię jego obywateli. Wiele budynków powstałych w poprzednim stuleciu, jest oznaczonych jako zabytki o znaczeniu państwowym lub lokalnym, niektóre z nich są włączone do historii architektury jako wybitne przykłady budownictwa, chociaż nie chroni to ich przed działaniami podejmowanymi przez współczesnych architektów i włodarzy miasta.

Bogdan Gubal, Nadija Babij

Bibliografia

Бабій Н. Акварелі Д., Яблонського у збірці Зеновія Соколовського, *Пам'ятки України: історія та культура*, 2013, № 4 (187), s. 60–63.

Базилевич В. В., *Значення огорож та їхніх структурних елементів у формуванні архітектури палацових ансамблів XVIII–XIX ст. м. Львова*, *Архітектура : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Б. С. Черкес*, Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012, s. 144–149.

– (Вісник / Національний університет «Львівська політехніка» ; № 728).

Базилевич В. В., *Художній метал у формуванні архітектури палаців XVIII–XIX ст. м. Львова*: дис... канд. арх.: 18.00.01 / Нац. ун-т «Львівська політехніка», Львів 2007, с. 285.

Баронч С., *Пам'ятки міста Станіслава*; [пер. з польської Романа Процака]. – Івано-Франківськ : СІМІК, 2007, с. 143.

Бондарев І., *Історія Станіславівської фортеці, Галицька брама*. – Львів : Центр Європи, січень–березень 2009. – № 1–3. – 48 с, s. 17–20..

Бондарев І., *Фортеця на волоському тракті*, Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2008, с. 123.

Головатий М., *Будівничі старого Станіслава (1662–1939), Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва*, Івано-Франківськ 2003, с. 108–116.

Головатий М., *Етуди старого Станіслава*, Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2007, с. 148.

Грабовецький В., Гаврилів Б., Карась Г., *Івано-Франківськ в історії та культурі*, Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001, с. 136.

Грабовецький В., *Історія Івано-Франківська*, cz. 1, Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999, с. 301.

Губаль Б., Бабій Н., *Двері і брами Станіслава*, Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016, с. 256.

Зилгилвис Я. Э., *Развитие архитектуры дворцово-усадебных ансамблей Латвии второй половины XIX – начала XX вв.*: Автореферат дис. канд. арх. 18.00.01 / Рига 1989, с. 16.

Игнатьева А. И., *Металлические ограды в московской архитектуре первой половины XIX века*: Автореф. дис. канд. арх. / МАРХИ. – 1954, с. 20.

Качковська Н., *Ковальські цехи та майстерні Станіслава кінця XIX – початку XX ст.*, Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Вип. 30, с. 180–192.

Комар Ж. Ю., *Ян Томаш Кудельський – галицький архітектор на зламі епох*, Архітектура: [зб. наук. пр.] / відп. ред. Б. С. Черкес. – Л. : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 244 с.: іл. – (Вісник / Національний університет «Львівська політехніка»; № 632), с. 219–227.

Полек В., *Майданами і вулицями Івано-Франківська*, Івано-Франківськ 2007. – 148 с.

Поліщук Л. К., *Формування архітектурного обличчя міста Станіслава*

та стилістичні особливості окремих споруд кінця XIX – початку XX ст., Вісник Прикарпатського університету: Мистецтвознавство, Івано-Франківськ: Плай, 1999. – Вип. 1, s. 126–132.

Поліщук Л. К., *Становлення та розвиток модерну в архітектурі Stanisławowa початку XX століття, Теорія та історія архітектури і містобудування.* – К.: НДІПІАМ, 1999. – Вип. 4, s. 156–161.

Поліщук Л. К., *Етапи розвитку станіславівської сецесії протягом 1895–1914 рр.,* Вісник Прикарпатського університету: Мистецтвознавство, Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип. 3, s. 77–86.

Розенблом С. Г., *Архитектурные металлические ограждения.* – М.: Государственное издательство архитектуры и градостроительства, 1950, s. 136.

Сокловський З., *Слідами старих бастіонів, Станіславівська фортеця.* – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2010. – 192 с, s. 129.

Тимофієнко В. І., *Брами, огорожі й ворота у забудові південних міст.* – К., 1994, s. 68.

Федунків З., *Герби Івано-Франківська (Станіславова),* Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2008, s. 80.

Храбатин Н., *Ковалі старого міста: Хто і як працював з металом у Станіславові сто років тому,* Галицький кореспондент. – 9.12.2013.

Шарловський А., *Станіславів і Станіславівський повіт з погляду історичного та географічно-статистичного;* [пер. з польської Тетяни Буженко], Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2009, s. 176.

Шевченко Д., *Решеток кований узор,* Черновці : Прут, 2006, s. 360.

Шмагалю Р., *Львівська школа архітектурного металу кінця XIX – початку XX століття. Динаміка історичного і стилістичного розвитку,* Матеріали конференції «Ковальське мистецтво Львова: минуле й сьогодення». Львів, 8–11 жовтня 1998 року, Львів: ВКР «ВМС», 1998, s. 7–16.

Яблонський Д. Н., *Порталы в украинской архитектуре,* К.: Издательство АА УССР, 1955, s. 144.

Komar Ź., *Trzecie miasto Galicji. Stanisławów i jego architektura w okresie autonomii galicyjskiej,* Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2008.

Bogdan Gubal

Department of Design and Theory of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National Univeristy

Nadija Babij

Department of Design and Theory of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National Univeristy

Stanisławów doors and gates of the 19th and the beginning of the 20th century. The state of conservation and and process of renovation of monuments at the beginning of the 21th century.

Key words

gates, Stanisławów, research, conservation, reconstruction

Summary

The area of the former Ruthenia, firstly located within the borders of the First Republic of Poland, then in the Hapsburgs' monarchy, lying on the borderline of Eastern and Western cultures, always took a part from each of them. Western European influences intensified in 17th century and they resulted in a very interesting architectural mosaic, influenced by the specificity of regional building construction. Stanisławów and other cities in the region, adopted pan-European architectural style combined with ethnic building traditions. Stylistic changes did not always occur in a clear order but evolved by gradually replacing old techniques with the new ones. The gates of the city always were an object of extended attention of the city dwellers. Apart from defensive tasks, they also had a representative function. For this reason they were decorated with wrought iron and wooden structures. The aim of this work is to present the state of the conservation of the gates, doors, portals of monumental buildings from the 19th and the beginning of 20th century as important elements of the composition of a building to which architects and buildings artists have always paid special attention.

Bogdan Gubal

Fakultät für Design und Kunsttheorie
der Nationalen Wassyl-Stefanyk-Universität der Vorkarpaten

Nadija Babij

Fakultät für Gestaltung und Kunsttheorie
der Nationalen Wassyl-Stefanyk-Universität der Vorkarpaten

Stanisławów seine Türen und Tore aus dem XIX. und Anfang des XX. Jahrhunderts. Denkmalpflege und der Restaurierungsprozess zu Beginn des XXI. Jahrhunderts

Schlüsselwörter

Tore, Stanisławów, Forschungsarbeiten, Denkmalpflege, Rekonstruktion

Zusammenfassung

Das Gebiet der damaligen Rus, die sich zunächst innerhalb der Grenzen der Ersten Republik Polen, und anschließend innerhalb der Habsburgermonarchie, und somit an der Grenze zwischen Ost- und Westkultur lag, schöpfte immer etwas aus beiden heraus. Die westeuropäischen Einflüsse verstärkten sich im XVII. Jahrhundert und vermischten sich, wodurch auf lange Sicht ein sehr interessantes architektonisches Mosaik entstand, das zusätzlich von der Einzigartigkeit der regionalen Architektur beeinflusst wurde. Stanisławów übernahm gemeinsam mit anderen Städten der Region den gesamteuropäischen Architekturstil, der mit ethnischen Bautraditionen verknüpft wurde. Die stilistischen Veränderungen erfolgten nicht immer in einer festen Reihenfolge, sondern entwickelten sich durch den schrittweisen Austausch von alten durch neue Techniken. Die Stadttore waren schon immer in die Aufmerksamkeit der Stadtbewohner gerückt. Neben ihren defensiven Aufgaben spielten sie auch eine repräsentative Rolle. Aus diesem Grund wurden sie mit geschmiedeten Eisen- und Holzstrukturen verziert. Ziel dieser Arbeit ist es, den Erhaltungszustand der Tore, Türen und Portale monumentaler Gebäude aus dem XIX. und frühen XX. Jahrhundert als wichtige Elemente von Baustrukturen darzustellen, denen Architekten und Baumeister seit jeher besondere Aufmerksamkeit geschenkt haben.

Богдан Губаль

Факультет дизайна и теории искусства
Прикарпатский национальный университет имени Василия
Стефаника

Надежда Бабич

Факультет дизайна и теории искусства
Прикарпатский национальный университет имени Василия
Стефаника

**Станиславовские двери и ворота 19 и начала
20 веков. Состояние сохранности и процесс
реставрации памятников в начале 21 века**

Ключевые слова

Ворота, Станиславов, научные исследования, ремонт, реконструкция

Краткое содержание

Территория Древней Руси, которая находилась в пределах 1 Речи Посполитой, а после правления Габсбургов оказалось на рубеже восточной и западной культур, из которых черпала вдохновение. Западноевропейское влияние усилилось в 17 веке и смешение его со спецификой регионального строительства привело к возникновению интересного, с современной точки зрения, архитектурного стиля. Станиславов и другие города региона сочетали общеевропейский стиль с этническими традициями строительства. Стилистические изменения не всегда происходили в чёткой последовательности, однако, развивались посредством постепенной замены старых методик новыми. Городские ворота всегда были предметом особого внимания жителей города. Они выполняли не только оборонительную функцию, но и были лицом города. Поэтому ворота были украшены кованными и деревянными конструкциями. Цель данной статьи - показать необходимость сохранения сооружений 19 и начала 20 веков, представляющих исторический интерес для архитекторов и строителей.